

Upodobitve sodnikov in njihovih insignij v najstarejših knjigah Centralne pravosodne knjižnice

Centralna pravosodna knjižnica na Vrhovnem sodišču Republike Slovenije hrani danes več deset tisoč tiskanih knjig.²⁵⁰ Njen najstarejši del je antikvarna zbirka, ki je v knjižnico prišla leta 1921 kot darilo Pokrajinske uprave za Slovenijo, po zaslugi tedanjega upravnika knjižnice dr. Gregorja Kreka, in predstavlja zapuščino ukinjene ljubljanske Pravoznanske družbe (Juristische Gesellschaft in Laibach).²⁵¹ Ta poseben del knjižnične zbirke danes imenujemo *Bibliotheca Iuris Antiqui*, saj jo sestavlja več kot 4000 zvezkov knjig in revij s pravno vsebino, ki jih je v svoji stoletni zgodovini Centralna pravosodna knjižnica zbrala iz nekdanje knjižnice Deželnega sodišča, knjižnice društva Pravniki in že omenjene knjižnice ljubljanske Pravoznanske družbe.

V tej unikatni zbirki najstarejših pravnih knjig so vsaj štiri knjige iz 16. stoletja, okrog deset knjig iz 17. stoletja in kar 86 knjig iz 18. stoletja. Ni presenetljivo, da sta med vsemi temi antikvarnimi knjigami, najbolj bogato ilustrirani prav naša najstarejša knjiga Bamberški krvnosodni red²⁵² (*Bambergische Halßgerichtsordnung*) iz leta 1510 in Justinijanove Institucije (*Institutiones Imperiales*)²⁵³ v beneški izdaji iz leta 1522, saj izhajata iz časov, ko je bila splošna pismenost nizka, knjige pa posledično niso govorile le z besedami, ampak pogosto tudi s podobami v njih.²⁵⁴

Justinijanove Institucije so hkrati zakonodajno delo in pravni učbenik iz leta 533. Centralna pravosodna knjižnica hrani beneško izdajo iz leta 1522, v kateri je francoski pravnik Nikolaj Berauld izdal Institucije, ki so opremljene s kar 17 lesorezi. V poglavju »O uradni dolžnosti sodnika²⁵⁵« (*De officio iudicis*) lahko vidimo prizor, kjer sodnik *sedi*, pred njim pa *stoji* šest elegantno

²⁵⁰ Prispevek posvečam trajnemu spominu na dolgoletnega sodelavca dr. Andreja Studna.

²⁵¹ Oven, Vavtar, *Zakladnica znanja* (2018), 28ss

²⁵² Schwarzenberg, *Bambergische Halßgericht und rechtlich Ordnung* (Mentz 1510.)

²⁵³ *Institutiones Imperiales: cum casibus longis ad hunc die non visis pro faciliiori iuueni eruditione singulis titulo paragraphis prout re ipsa contingere potuerunt adcoaptatis* (Benetke 1522).

²⁵⁴ O pravni ikonografiji gl. Holcman, K pravni ikonografiji – metoda obdelave virov pravne zgodovine (1999), 681 ss.

²⁵⁵ Kranjc, *Justinijanove Institucije* (2012), 491.

O uradni dolžnosti sodnika,
Institutiones Imperiales,
str. 367

(Fotografija: Igor Zemljič,
Centralna pravosodna knjižnica).

oblečenih oseb v daljših oblačilih in gologlav moški. Sodni senat sedi na privzdignjenih klopek, sodniško žezlo ni vidno, je pa sodnik oblečen v daljšo togo in pokrit s pokrivalom. Našo upodobitev zaznamuje še dejstvo, da je eden od lastnikov knjige nekatere prizore ali posamezne elemente prizorov skušal (zelo nerodno) obarvati, kar je danes vidno le še kot skupek rjavih madežev.

Naslednja za nas zanimiva ilustracija je iz poglavja »O javnih kazenskih postopkih« (*De publicis iudiciis*), ki ponovno prikazuje tričlanski sodni senat. Temu predseduje nekoliko višje sedeč sodnik, ki v roki pokončno drži sodniško žezlo. Pred njim v spremstvu stražarjev kleči obtoženec, na desni strani slike pa vidimo podoben prizor izvršitve smrtne kazni z obglavljanjem.

Slikovno bogatejša je knjiga Bamberški krvnosodni red (imenovan tudi Krvnosodni red knezoškofije Bamberg ali kar Bamberški malefični red, *Constitutio Criminalis Bambergensis*), ki je bil izdan že leta 1507,²⁵⁶ formalno pa ni nikoli neposredno veljal na naših ozemljih. Kljub temu je cesar Karel V. »urednika« Bamberškega krvnosodnega reda Johanna pl. Schwarzenberg in Hohenlandsberg²⁵⁷ imenoval za sodelavca pri pripravi prve kodifikacije kazenskega prava (*Constitutio Criminalis Carolina*) na ozemlju takratnega Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti. Schwarzenberg velja za »idejnega očeta« Karoline, ki je izšla leta 1532.²⁵⁸

²⁵⁶ Gl. edicijo Kohler, *Die bambergische Halsgerichtsordnung* (1902).

²⁵⁷ Oman, *Maščevanje kot pravni običaj sistema reševanja sporov na Slovenskem v zgodnjem novem veku* (2018), 296

²⁵⁸ Deutsch, *Schwarzenberg, Johann Freiherr von Schwarzenberg und Hohenlandsberg* (2010), 20–21.

Lesorezi iz različnih izdaj bamberskega sodnega reda so se v zgodovino pisje pravosodja²⁵⁹ vpisali zaradi svoje nazornosti in natančnosti prikazov sodnega postopka, tako da ponatise njegovih lesorezov že več kot sto let srečujemo v najpomembnejši pravnozgodovinski literaturi. Knjiga je zanimiva, ker je celotna vsebina zakonika opremljena s kar 22 lesorezi, ki na zelo slikovit način ponazarjajo spremljajoče pravno besedilo. Naša izdaja bamberskega kazenskega zakonika je nekoliko spremenjen ponatis prve izdaje in ta ponatis je izšel v Mainzu pri znani tiskarski družini Schöffler. Besedilo je povsem enako kot v prvi (Pfeyllovi) izdaji iz leta 1507, medtem ko so lesorezi nekoliko spremenjeni in likovno okornejši. Kljub temu si na podlagi ohranjenih upodobitev v knjigi lahko predstavljamo, kako je potekal celoten kazenski postopek, od sodnikove zaprisege pred deželnim knezom (bamberskim knezoškofom) prek dokaznega postopka in vse do obsodbe ter izvršitve kazni. Po drugi strani nam hkrati z nazornim prikazom najpomembnejših postopkovnih stadijev ilustracije prinašajo še vpogled v kulturno zgodovino sodstva pred 500 leti, saj nas bamberski kazenski red seznanja z nošo sodnikov in sodnega osebja, njihovimi insignijami in celo z arhitekturnimi podrobnostmi, ki nam kažejo, kako so bili takrat videti sodni prostori in pripomočki za izvedbo dokaznega postopka.

Na sliki s prizorom zaprisege lahko vidimo, kako štirje moški z ukrivljenimi prsti desnice prisegajo pred deželnim gospodom, da bodo pošteno vodili sodni postopek. Sodnik in njegov pomočnik držita pokrivalo, ki sta ga snela iz spoštovanja do deželnega gospoda. Priseganje se odvija v sodni dvorani,

O javnih kazenskih postopkih,
Institutiones Imperiales,
str. 371
(Fotografija: Igor Zemlič,
Centralna pravosodna knjižnica).

²⁵⁹ Studen, *Rabljev zamah* (2004), 25 ss.

Prisega sodnika, porotnika, pisarja in rablja, Bambergische Halßgericht und rechtlich Ordnung, str. 16. (Fotografija: Igor Zemljič, Centralna pravosodna knjižnica).

sodnika prepoznamo po sodniški palici, pisarja po zvitku papirja, rablja po dolgem meču. Na ilustraciji so lepo vidne tudi bistvene razlike v oblačilih in obutvi protagonistov. Nad upodobitvijo vidimo napis: »*Gesellen mercket ewer pflicht. Sel und ere verwurcket nicht,*« kar lahko prevedemo kot: »Glejte na svoje dolžnosti, da ne zapravite svoje duše in slave!«

Na naslednji sliki lahko opazujemo sedeč sodni senat, pred katerega sta prišla mlajši in starejši moški, ki z dvema prstoma dvignjene desnice prisegata na sodniško palico. Nad sodnikom je trak z napisom: »*Du solt nit falsche zeügkniff geben. Als lieb dir sey das ewig leben,*« kar bi lahko prevedli kot ukaz: »Ne pričaj po krivem, če želiš, da bo tvoja duša živela večno!«

Sodnik sedi na privzdignjenem sodnem stolu s podstavkom. V levi roki drži sodniško palico, ki jo je nagnil proti prišlekoma. Oblečen je v dolg plašč, ki je

verjetno obrobjen s krznom, na glavi ima pokrivalo. Na njegovi desni sedita dva pomočnika, prvi je pisar s čepico, ki piše zapisnik kar na kolenih, drugi je sodnikov pomočnik pri razsojanju, ki je snel pokrivalo in s prstom kaže proti prihajajočima. Na tleh pred sodnikom leži pes kot simbol modrosti pravičnega sodnika in starozaveznega kralja Salomona.²⁶⁰

Prisega prič,
Bambergische Halßgericht
und rechtlich Ordnung, str. 37.
(Fotografija: Igor Zemljič,
Centralna pravosodna knjižnica).

Naslednja upodobitev je zanimiva, ker nazorno predstavlja sodnikovo delovno mesto. Sodnik deluje v obokani tlakovani dvorani, kjer je na nizkem podstavku lepo izrezljan sodniški stol, ki je za večje udobje sedečega še dodatno opremljen z veliko blazino. Sodnik ima oblečeno ali ogrnjeno do tal segajočo togo, glavo pa ima pokrito s pokrivalom. Z levo roko drži dolgo sodniško žezlo, ki si ga je naslonil na levo ramo, z desnico pa prihajajočemu z

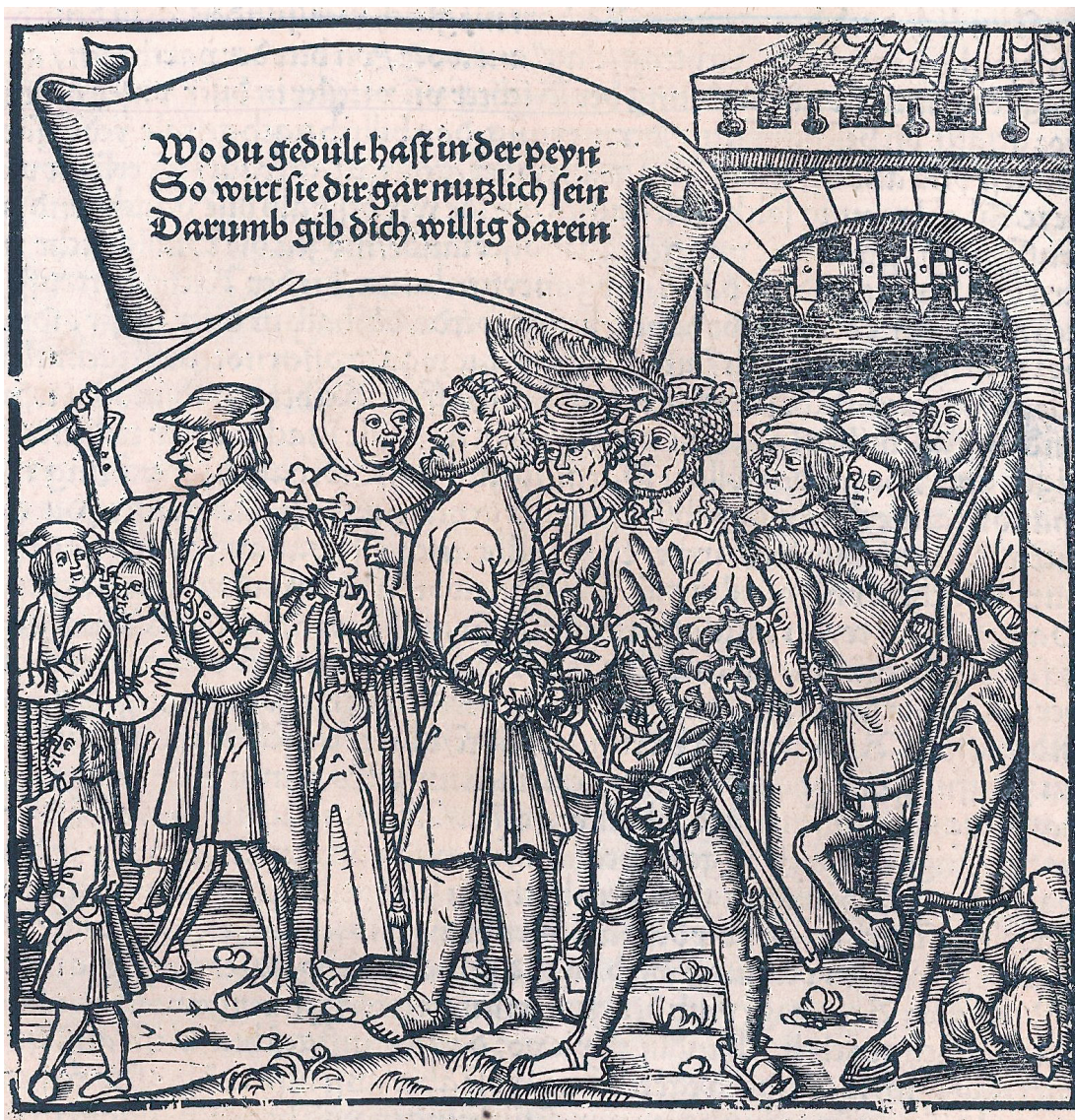
²⁶⁰ Die rechtliche Autonomie der Stadt. 360 Graz online. (<https://360.grazmuseum.at/werke/gericht-stafel-des-stadtrichters-niclas-strobel-mal-05-00574/>)

Sodnik v sodniškem ornatu in s sodniškim žezlom na sodnem stolu, pred njim pa premožna stranka, ki je prišla s prošnjo za določitev naroka, Bambergische Halsgericht und rechtlich Ordnung, str. 41 (Fotografija: Igor Zemljčič, Centralna pravosodna knjižnica).

razprtimi prsti kaže pomenljivo gesto. Da vsebina sodnikove geste v knjigi ni natančneje določena, lahko sklepamo tudi iz dejstva, da je Schöffner prav ta lesorez kar trikrat ponatisnil v isti knjigi (slike 5, 10 in 18). V desnem delu podobe je prikazan premožen mož, ki se je prišel dogovoriti za datum sodne obravnave, saj so na okrasnem traku navedene njegove besede: »Herr Richter setzt mir einen tag. Das ich mein recht volführen mag,« kar bi lahko prevedli kot prošnjo sodniku, naj določi datum naroka.

Naslednja slika prikazuje, kako obsojenca peljejo na morišče. Čeprav skozi mestna vrata pešachi velika skupina ljudi, od majhnih otrok do odraslih radovednežev, je spet edina sedeča oseba sodnik, ki jezdi na konju. Prepoznamo

ga po dolgem plašču, pokrivalu in seveda sodniški palici, ki jo tudi tokrat drži v levi roki. Pred sodnikom hodi rabelj, z mečem ob pasu in pokrit z zelo nenavadnim pokrivalom, ozaljšanim z velikim peresom. Rabelj pred seboj žene z vrvjo zvezanega bosopetega obsojenca, z njim pa je menih, pokrit s kapuco, ki s prstom kaže na križ in Odrešenika ter obsojencu pravi: »Wo du gedult hast in der peyn, So wirt sie dir gar nutzlich sein. Darumb gib dich willig darein,« kar bi lahko prevedli kot nasvet, naj z veliko potrpljenja prenaša prihajajoče bolečine in mirno sprejme svojo usodo. Pred vso to skupino hodi še mož, za katerega se zdi, da z visoko dvignjeno palico povorki dela prostor in odganja preveč vsiljive radovedneže, morda pa je to celo sodna palica, ki jo bodo prelomili ob izvršitvi obsodbe.

Sodnik na konju med odhodom na morišče, Bambergische Halßgericht und rechtlich Ordnung, str. 50, (Fotografija: Igor Zemljič, Centralna pravosodna knjižnica).

Naj na koncu predstavimo še strnjeno analizo vseh ilustracij v naši izdaji bamberškega sodnega reda. Ugotovimo lahko, da je med 22 lesorezi sodnik upodobljen na kar sedemnajstih, od teh na dvanajstih sedi, na treh stoji (med prisego, med popisom zaplenjenega premoženja in ob zapovedi, da sodnik ne sme biti pohlepen) ter v dveh prizorih jezdi na konju (med odhodom na morišče in med eksekucijo obsojenca). Pogled na najbolj tipično sodniško insignijo, sodniško palico ali sodniško žezlo, nam kaže, da je v naši knjigi upodobljena šestnajstkrat, v sedmih primerih pa lahko sklepamo, da gre za sodnikovo palico, ki spremlja usodo obtoženca in obsojenca. Sodnikov (ali rabljev) meč se v ilustracijah naše izdaje bamberškega sodnega reda pojavi desetkrat.

Bogato ilustriranih knjig je v zbirki Centralne pravosodne knjižnice še nekaj, a le redke nam ponujajo tako celovito zaokroženo podobo o delu sodnikov, njihovi noši in njihovih insignijah kot v tem prispevku obravnavani knjigi. Knjižne ilustracije so namreč pozneje postajale redkejše in so služile zgolj v dekorativne namene krašenja knjig, slavljenja vladarja ali celo zgolj za mašenje praznega prostora na knjižnih polah.

Tudi zato ilustracij iz izbranih knjig ne razumem kot neposredno ponazoritvev razmer na Slovenskem, ampak bolj kot spodbudo za razmišljanje, kako so bile sodne zadeve urejene pri nas v cesarstvu in še posebej v notranjeavstrijskih deželah, ki so kljub močni deželni avtonomiji pogosto delovale po zelo sorodnih pravilih.

O starih zlorabah na sodišču. Lesorez prikazuje sodnika in prisednike, ki naj bi sodili z zavezanimi očmi. Zgoraj napis »Auff böß gewonheyt vrteyl geben Die dem rechten wider streben Ist diser plinden narren leben« (»Izdajanje sodb na podlagi slabih običajev, ki nasprotujejo zakonu, je življenje teh slepih bedakov.«) (Fotografija: Igor Zemljič, Centralna pravosodna knjižnica).